

Waarom deze vertaling?

Een woord vooraf

Ter gelegenheid van haar 80^e verjaardag heeft Ruth C. Cohn, grondlegster van TGI (Themagecentreerde Interactie), in een interview gezegd: *Ik geloof dat er iets goeds is in de mens. [...] het heeft te maken met eerbied voor het leven, eerbied voor de natuur, eerbied voor de mens. [...] Ik houd het voor mogelijk dat deze adequate methodiek over vijftig jaar niet meer adequaat is, er zal iets anders zijn. Zolang er mensen zijn [...] is die ene procent hoop gerechtvaardigd'* (Heidbrink, 1992, in Handboek TGI, 2013, 29). Het was 1992. Nu, ruim dertig jaar later, dringen de ecologische en politieke bedreigingen in de Globe waarover Ruth Cohn zich in die fase van haar leven meer en meer druk maakte, zich met geweld aan ons op. Dat TGI, ontwikkeld in de VS in de jaren vijftig en zestig van de 20^e eeuw nog steeds van grote betekenis kan zijn, laten de boeken van Matthias Scharer *(2019, 2020) en het boek waarvan in dit document sprake is (Ostertag (022) vanuit verschillende perspectieven zien. Evenals Scharer gaat het Ostertag om de hartenwens van Ruth Cohn: TGI politiek en maatschappelijk van betekenis te laten zijn, juist ook in deze tijd.

Ook wetenschappelijk wil Ostertag van betekenis zijn. Samen met een collega, Michael Bayer, hoogleraar sociologie aan de hogeschool waaraan zij als hoogleraar Bildungswissenschaften verbonden is, heeft zij deze bundel samengesteld en voor de helft gevuld met theoretische grondslagen en perspectieven. De tweede helft bevat bijdragen van jonge collega's en masterstudenten waarin TGI een plaats heeft in het wetenschappelijk en maatschappelijk discours (zie bijlage2).

Zelf kwam ik af op het woord *Verständigung*, al enige jaren op zoek naar de betekenis. Het lunchgesprek met Margit tijdens het Symposium ter gelegenheid van de opening van het Ruth Cohn-archief, 20-22 oktober 2022, heeft haar enthousiasme over het proces van *Verständigung* dat tot dit boek geleid heeft, aanstekelijk gewerkt. Niettemin was het vertalen geen sinecure. Evenals bij de vertaling van *Pleidooi voor pluraliteit. De kracht van TGI in deze tijd* van Matthias Scharer in 2019-2020 kon ik altijd terecht bij Hanneke Meulink-Korf voor filosofische kwesties, in het bijzonder betreft Martin Buber. Bij Albrecht Kwast vooral voor (ver)taalkundige kwesties, waarbij het samen zoeken naar leesbaar Nederlands soms verrassend mooie fragmenten heeft opgeleverd. Voor vertaling en begrip van Hartmut Rosa heb ik dit keer veel plezier gehad aan de samenwerking met Angela Pfaff (zie de literatuurlijst die aansluit op de hoofdtekst).

Ten slotte: het korte telefoongesprek met Wim Stevens op 17 april jl. heeft een ontzuenderende effect gehad en zeker geholpen om het toegezegde document te kunnen aanbieden op de tweede Inspiratiedag in Gent van de School voor TGI.

Bravo Wim!

Phien Kuiper

Amsterdam, 20 april 2023

Margit Ostertag

TGI als theorie en praktijk van *Verständigung*¹. Leven met hoop in een wereld vol conflicten

*'Hoop en juist geen optimisme.
Hoop is niet de overtuiging dat iets goed afloopt,
maar de zekerheid dat iets zin heeft –
zonder te letten op hoe het afloopt.'*
Václav Havel

Samenvatting

De idee van hoop zoals die in het citaat van Vaclav Havel (1987) tot uitdrukking komt, is rechtstreeks in verband te brengen met Themagecentreerde Interactie (TGI). In de kern is de basale visie van TGI bij te dragen aan een meer humane wereld. In deze zin kan TGI als een theorie en praktijk van de *Verständigung* worden opgevat. Allerlei maatschappelijke conflicten en ook crises op wereldniveau plaatsen ons tegenwoordig voor existentiële uitdagingen. Met de specifieke combinatie van persoons- en taakgerichtheid kan TGI mensen ondersteunen om ruimte te scheppen voor humane ontwikkelingsperspectieven en mee aan te zetten tot noodzakelijke veranderingsprocessen.

In dit hoofdstuk gaan we uit van de theoretische grondslagen van TGI; bovendien worden verbindingslijnen geschetst met psychologische (Carl Rogers), filosofische (Martin Buber), sociologische (Hartmut Rosa en pedagogische (Paulo Freire) benaderingen. Hiermee worden verbindingslijnen zichtbaar die met nieuwe verwijzingen de verreikende wetenschappelijke relevantie van TGI laten zien. Ook blijken met TGI vormgegeven *Verständigungs*processen via de betrokken individuen effect te kunnen hebben in de samenleving.

1 *Verständigung* op gang brengen in een wereld vol ambivalenties

De maatschappelijke situatie waarin we leven sinds het eind van de 20^e eeuw is gekenmerkt door individualisering en pluralisering zoals Ulrich Beck in zijn boek '*Risicomaatschappij*' (2001) indrukwekkend heeft beschreven. De individuele vrijheid en de autonomie om zelf te bepalen hoe we onze levensweg vormgeven, verschijnen voor ieder individu óók als een individuele verantwoordelijkheid die belastend kan zijn. Met zijn begrip '*wereld-risicomaatschappij*' (2009) en met het voorbeeld van de klimaatverandering maakt Beck duidelijk dat het tegenwoordig niet meer alleen om risico's voor het individuele leven gaat, maar dat '*onberekenbare risico's en geproduceerde onzekerheden*' de hele mensheid raken.

Zo staan wij tegenwoordig voor geweldige uitdagingen die niet meer alleen het bestaan van individuen bedreigen, maar het bestaan van de aarde als geheel. Ten slotte produceert de technische vooruitgang, aan de ene kant (waaraan) grote verworvenheden voor het menselijk

¹ Voor het Duitse *Verständigung* – het centrale begrip in deze tekst – is geen Nederlands equivalent te vinden. Van Dale biedt: het zich verstaanbaar maken, vergelijk, overeenkomst, toenadering, goede verstandhouding, verwittiging. *Verständigung* is een *dialog* – met respect voor wat niet begrepen wordt, respect voor het vreemde – die leidt tot *overeenstemming* en een bindende afspraak om tot een bepaalde handeling over te gaan (vgl. 3.2.2). *Verständigung* onvertaald laten is in deze tekst, meestal de beste oplossing. De auteur die heeft meegedacht over vertaalproblemen, juichte deze oplossing toe. Als het in de context past is gekozen voor dialoog of overeenstemming.

leven te danken zijn, tegelijk ook ecologische crises, sociale problemen en ethische vragen die niet meer met de gangbare denkpatronen aan te pakken of op te lossen zijn.

Bij grote en kleine uitdagingen van het menselijk leven en samen-leven wordt de gehele mensheid en tegelijk elk individu met vragen en situaties geconfronteerd waarvoor er geen eenduidige en heldere oplossingen meer zijn, nu ieder antwoord op zich ambivalent is. Geen enkel individu ontkomt eraan, verstrikt te raken in complexe contexten van wereldwijd sociaal onrecht. Dergelijke tegenstrijdigheden verdragen is kenmerkend voor de spanningsvelden waarin wij mensen ons vandaag de dag bevinden; dat stelt existentiële eisen aan het moderne leven.

Om met deze ambivalenties te leren omgaan zijn diepgaande processen nodig waarin mensen met elkaar een *dialog* aangaan; daarvan kunnen impulsen uitgaan tot noodzakelijke maatschappelijke veranderingen. Tegenstrijdigheden zijn daar beslist niet wezenlijk op te lossen; wel kan een breed besef van ambivalenties helpen om los te raken uit een verlamme berusting en te komen tot een proces van overeenstemming over de waarden. Het is van (levens)belang dat wij ons gaan inzetten om gezamenlijk solidaire antwoorden te vinden op existentiële ecologische crises, evenals op vragen van wereldwijde sociale ongelijkheid.

TGI is door Ruth C. Cohn in de context van de humanistische psychologie ontwikkeld – als ‘*kompas voor een humaner leven in een humanere wereld*’ *(Matzdorf, Cohn 1992, 41, c.i.o.)². De dimensie van *Verständigung*, in combinatie met een expliciet geformuleerde waardeoriëntatie én met politieke ambitie, is haar van meet af aan op het lijf geschreven. Soms wordt TGI gereduceerd tot een concept voor het leiden van groepen en teams. In reactie daarop benadrukt Ruth C. Cohn in een gesprek met Hilarion Petzold: ‘Je hebt volkomen gelijk, er is apolitiek op TGI gereageerd. Maar nogmaals, voor mij stond van meet af aan het politieke en sociale element op de voorgrond’ *(Cohn 1985, 268). De overwegingen zoals hier ontwikkeld bouwen voort op deze politieke opvatting van TGI, te weten in belangrijke mate te kunnen bijdragen aan het op- en aanpakken van de huidige uitdagingen, vooral door de unieke combinatie van persoons- en taakgerichtheid als doorslaggevende factor.

Hierna worden eerst de grondslagen van TGI toegelicht (2). In aansluiting daarop gaat het over de vraag hoe het proces van *Verständigung* met behulp van TGI in gang gezet kan worden (3). Eerst ligt de nadruk op de persoonsgerichte ontwikkeling (3.1) en daarna op themagecentreerde *Verständigungs*processen (3.2). Voor beide perspectieven zijn lijnen tussen TGI en andere wetenschappelijke theorieën interessant – in het bijzonder de benaderingen van Carl Rogers, Martin Buber, Hartmut Rosa en Paulo Freire. Ten slotte moedigt een Vooruitblik (4) aan tot kleine, concrete, hoopvolle stappen – ook en juist oog in oog met existentieel verontrustende en bedreigende crises.

2 Grondslagen van TGI

Hierna wordt de context waarin TGI is ontstaan onder de loep genomen en tevens de zogenaamde axioma's, het ‘filosofisch-theoretische en ethisch-sociale fundament’ van TGI *(Matzdorf, Cohn 1992, 47). Daarna worden enkele elementen van TGI als handelingstheorie belicht.

2.1 TGI – een humanistisch antwoord op het nationaalsocialisme

² De sterretjes verwijzen naar de Duitstalige literatuurlijst (bijlage 1).

De ontwikkeling van TGI is rechtstreeks verbonden met het leven van de grondlegster. Enkele biografische gegevens kunnen het gemakkelijker maken TGI te begrijpen en ze benadrukken bovendien de betekenis van de politieke dimensie van TGI.³

Geboren als Jodin in Berlijn emigreerde Ruth C. Cohn (1912-2010) al in 1933 naar Zwitserland en vandaar in 1941 naar de Verenigde Staten. De studie psychologie waaraan ze in Berlijn was begonnen, zette ze in Zwitserland voort, waar ze tegelijk een opleiding tot psychotherapeute voltooide *(Löhmer, Standhardt 1992). Haar ervaringen in de tijd van het nationaalsocialisme waren aanleiding op zoek te gaan naar 'iets [...] wat wij konden doen te midden van de gruwelen van de wereld – er iets tegenoverstellen, kleine stappen, heel kleine veranderingen van richting' (Scharer 2020, 105). In dit zoekproces raakte zij in de Verenigde Staten betrokken bij de therapeutische beweging waaruit de humanistische psychologie is ontstaan. Geïnspireerd door ontmoetingen met collega's waaronder Fritz Perls en Carl Rogers *(Farau, Cohn 1984, 289 e.v.) ontwikkelde zij TGI. Haar mensbeeld en waardeoriëntatie komen tot uitdrukking in drie 'axioma's'. Deze worden aangeduid als 'existentieel-antropologisch', 'filosofisch-ethisch' en 'pragmatisch-politiek' *(Matzdorf, Cohn 1992, p. 55 e.v.).

1. 'De mens is een psychobiologische eenheid en een deel van het universum. Hij is daarom evenzeer autonoom als interdependent. De autonomie van het individu is des te groter naarmate het zich meer van zijn interdependentie met allen en alles bewust wordt' [...] (Handboek Themagecentreerde interactie, 96).
2. 'Eerbied komt toe aan al wat leeft en de groei daarvan. Respect voor groei vraagt om waardegebonden beslissingen. Het humane is waardevol; het inhumane is waardebedreigend' (Handboek TGI, 103).
3. 'Vrij beslissen geschiedt binnen bepaalde grenzen, binnen en buiten mij. Deze grenzen kunnen worden verruimd' (Handboek TGI, 109).

Het eerste axioma accentueert met het begrip 'psychobiologische eenheid' de combinatie van gedachten, gevoelens, ervaren en handelen, dus het holistische karakter van de mens. Met de polariteit van autonomie en interdependentie wordt bovendien het antropologische principe verwoord dat mensen enerzijds zelfstandig kunnen handelen en anderzijds tegelijkertijd steeds met anderen verbonden en op de anderen en het andere betrokken zijn. Met de begrippen 'universele [...] interdependentie' en 'verbondenheid-met-allen-en-alles' (Cohn 2010, 61) is ook de spirituele dimensie van het deel-zijn-van-een-groter-geheel ter sprake gebracht.

Het bewustzijn dat we op existentieel niveau met allen en alles verbonden zijn, is zowel aanleiding als motivering om behoedzaam en verantwoordelijk met de ander en het andere om te gaan, zoals dat is geformuleerd in het tweede axioma. Ruth Cohn gaat ervan uit dat alle mensen mens de behoefte hebben hun vaardigheden en talenten te ontplooien – en dat ieder mens oorspronkelijk, diep van binnen een gevoel heeft voor wat waardevol is *(Farau, Cohn 1984, 469). Deze oriëntatie op het humane schept ruimte voor ontwikkeling voor alle betrokkenen. Uiteindelijk gaat het niet alleen om de mens, maar om al wat leeft.

Volgens het derde axioma bewegen mensen zich in hun concrete handelen altijd in de polariteit van vrijheid en grenzen. Het kunnen interne en externe grenzen zijn die ons inperken. Soms zijn slechts kleine stappen denkbaar, en toch is het in iedere situatie mogelijk om uit vermeende machteloosheid te komen en tot actief handelen over te gaan. Op die manier kan

³ Matthias Scharer heeft in *Ruth C. Cohn. Eine Therapeutin gegen totalitäres Denken'* (2020) wezenlijke verbindingslijnen laten zien tussen het leven van Ruth C. Cohn als vluchteling met haar dappere inzet voor een solidaire, vreedzame wereld, en TGI als haar levenswerk.

verantwoordelijkheid worden genomen voor de concrete situatie en voor het eigen leven: *'Ik ben niet almachtig, ik ben niet machteloos, ik ben partieel machtig'* (Handboek TGI, 35, c.i.o).

TGI bevat verschillende elementen die deze in de axioma's verankerde waardeoriëntatie in het handelen concretiseren.

2.2 Handelingsoriëntatie en handelingsconcepten van TGI

Vanuit haar jarenlange activiteit als psychotherapeute wilde Ruth Cohn met TGI niet alleen individuele cliënten bereiken. Vooral wilde zij met TGI als een 'pedagogiek voor allen' (Cohn 2010) ervoor zorgen dat alle mensen de voor individuen heilzame ervaringen uit de therapeutische context konden verkrijgen; daarmee wilde zij pedagogische en politieke verbreding en verdieping bereiken. Met de rake formulering 'de divan was te klein' (Cohn in Handboek TGI, 283 noot 2) heeft ze deze gedachte trefzeker tot uitdrukking gebracht en haar maatschappijkritische ambitie verduidelijkt.

De eerste aanzet(ten) tot werken met TGI in de praktijk kunnen worden opgevat als richtlijnen voor het handelen van **alle** mensen; denk aan de beide postulaten en de bijbehorende communicatieregels. Daarnaast zijn er handelingsrichtlijnen die sterker methodisch georiënteerd zijn en die vooral nuttig zijn voor mensen die verantwoordelijk zijn voor de vormgeving van sociale situaties en processen: onderwijskrachten in scholen, beroepsopleidingen en hoger onderwijs, en verder ook in voortgezette opleidingen, nascholing, en personen die groepen, teams, organisaties of ook actiegroepen leiden⁴. Dit geldt voor het vierfactorenmodel en de dynamische balans, het leiden met thema's en structuren en het participierend leiden. Hierna komen eerst de meer fundamentele handelingsoriëntatie, de beide postulaten en de communicatieregels ter sprake.

2.2.1 Postulaten

Het chairpersonpostulaat roept op tot bewust waarnemen, beslissen, handelen en verantwoorden:

'Wees je eigen leider, wees de leider van jezelf.

Dat betekent:

a) Wees je bewust van je innerlijke toestand en van je omgeving.

b) Neem iedere situatie als mogelijkheid om te kiezen. Neem en geef zoals jij dat wilt in verantwoordelijkheid voor jezelf en anderen' (Handboek TGI, 115).

TGI wil de mensen bemoedigen en ondersteunen om zichzelf en anderen bewust waar te nemen en vervolgens ook verantwoordelijkheid voor het eigen leven en medeverantwoordelijkheid voor het (maatschappelijk) samenleven te nemen. Deze bewustheid wordt in hoge mate zichtbaar in reflectie en zelfreflectie.

Het storingenpostulaat sluit aan bij de gedachte van de mens-als-een-geheel en nodigt uit om onszelf en anderen met alle gedachten, gevoelens en behoeften met aandacht waar- en ernstig te nemen: 'Let op hindernissen op je weg, die van jezelf en die van anderen. Storingen hebben voorrang: als ze niet worden opgelost wordt groei belemmerd of verhinderd' (Handboek TGI, 122). Om samen een taak uit te voeren, moeten alle betrokkenen met hart en ziel meedoen. Met het begrip 'storing' duidt Ruth Cohn alles aan wat mensen belemmert om zich in te laten met het gezamenlijke proces. Zo'n storing wordt niet als belemmering opgepakt maar als kans om zich te ontwikkelen en te leren (Ostertag 2012).

⁴ Zie bijvoorbeeld: David Keel (2014), De deeltjesversneller. TGI in de anti-atoombeweging. www.phienkuiper.nl (noot van de vertaalster).

Met nadruk moet gezegd worden dat het storingenpostulaat niet alleen een groepsdidactisch element van TGI is; Ruth Cohn heeft bovendien ook een politieke, maatschappijkritische horizon op het oog en ziet een dringende noodzaak te handelen in de dimensies van vrede, sociale gerechtigheid en ecologie. 'Als we ons niet laten storen door de grote wereldwijde storing van nood en onmenselijkheid, kan die storing een eigen leven gaan leiden en zo de allerlaatste worden' *(Ockel, Cohn 1992, 205).

2.2.2 Communicatiecultuur

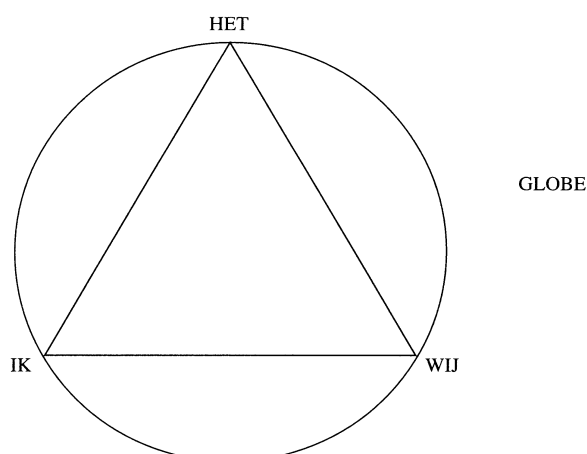
Net als de beide postulaten draagt ook een 'humanistische communicatiecultuur' bij tot verwerkelijking van de in de axioma's beschreven ethische houding - met het doel in sociale en maatschappelijke contexten tot (meer) menselijkheid te komen. Ruth Cohn heeft enkele communicatieregels *(Matzdorf, Cohn 1992, 76 e.v.) geformuleerd die niet dogmatisch dienen te worden toegepast, maar die per situatie en gefundeerd als richtsnoer dienen. Een van de communicatieregels die direct verband houdt met het chairpersonpostulaat bij wijze van voorbeeld: *'Wees authentiek en selectief in je communicatie. Word je bewust van wat je denkt en voelt en kies uit wat je zegt en doet'* (Cohn in Handboek TGI, 231).

Het is belangrijk dat we onze innerlijke betrokkenheid ook naar buiten toe authentiek laten zien. Dat betekent niet in het wilde weg openhartig zijn, maar bewust beslissen wat we in het proces willen inbrengen. De communicatiecultuur die Cohn voor ogen heeft is verwant aan de geweldvrije communicatie van Marshall B. Rosenberg (2016) en zijn streven een 'taal van de vrede [te] spreken - in een conflictrijke wereld' (Rosenberg 2006).

In het verlengde van de beide postulaten volgen nu suggesties voor het handelen van docenten en leidinggevendenden in het onderwijs: het vierfactorenmodel, dynamisch balanceren, leiden met thema's en structuren en participierend leiden.

2.2.3 Vierfactorenmodel en dynamisch balanceren

In haar jarenlange werk met uiteenlopende groepen heeft Ruth Cohn systematisch uitgezocht en overdacht wat maakt dat mensen met elkaar leren en werken op een manier die bevorderlijk is voor de ontwikkeling van individuen én voor de gezamenlijke opdracht.

Daarbij heeft ze vier beslissende factoren vastgesteld en in het vierfactorenmodel van TGI met elkaar verbonden (zie afbeelding).

Het Het is de zaak waar het om gaat, datgene waarvoor de mensen in een sociale situatie bijeenkomen.

Het Ik staat voor alle betrokken personen – inclusief de leiding – met hun eigen behoeften, vaardigheden en levensgeschiedenissen.

Het Wij beschrijft niet een emotioneel geladen wij-gevoel, maar de communicatie en interactie tussen de verschillende Ikken. Daar horen nabijheid en afstand bij evenals vertrouwen en wantrouwen.

De Globe is de context, dat wil zeggen ruimtelijke en tijdgebonden omstandigheden evenals maatschappelijke gegevens en gebeurtenissen die op de situatie in kwestie inwerken.

Het vierfactorenmodel is in eerste linie beschrijvend van karakter: de vier dimensies Ik, Wij, Het en Globe worden in TGI als even belangrijk en van gelijk gewicht beschouwd. Voor personen die leiding en lesgeven komt het erop aan dat ze sociale situaties zo inrichten dat elk van deze vier factoren evenveel aandacht krijgt. Het evenwicht kan in het verloop van een leer- of werkproces steeds opnieuw ontstaan. Een belangrijk methodisch-didactisch middel om dynamisch te balanceren tussen de factoren is het leiden met behulp van thema's en structuren.

2.2.4 Leiden met behulp van thema's en structuren

Een wezenlijk onderdeel van de verantwoordelijkheid en het handelen van de leiding in TGI is het kiezen en vaststellen van thema's en structuren. Met thema's leiden is een kenmerk waarmee TGI zich onderscheidt van andere benaderingen. In het dagelijkse taalgebruik wordt het begrip 'thema' dikwijls als synoniem van 'inhoud' of 'taak' gehanteerd. In de context van TGI heeft het een specifieke betekenis: TGI probeert via thema's een brug te slaan tussen de inhoudelijke taken en de deelnemende personen. Deze bijzondere combinatie van persoons- en taakgerichtheid maakt dat 'uit relatie-loze en 'dode' inhoud [..] thema's kunnen ontstaan die mensen raken' *(Kroeger 1992, 113). Doordat de deelnemers (Ik) hun communicatie (Wij), de inhoudelijke opgave (Het) en de bepalende context (Globe) genuanceerd waarnemen, ontwikkelen degenen die leiden een thema dat voor ieder individu een ruimte opent naar deze zakelijke inhoud. Als voorbeeld kan een serie seminars dienen waarin jongvolwassenen getraind worden in beroepsvaardigheden, inhoudelijk gericht op examenvrees, aangeboden onder het thema: 'Examen: fuck! Hoe ik daar wegwijs kan worden' (Raab 2019). Dit thema opende voor verscheidene deelnemers de deur om deel te nemen aan dit seminar. De formulering 'Examen: fuck!' sluit aan bij de leefwereld en de taal van de deelnemers. In de respons op deze formulering kan angst en frustratie over ervaringen en mislukkingen op school meeklinken. De formulering 'wegwijs worden' geeft direct zicht op eigen hulpbronnen. Zo kan TGI met de thema's mensen in de meest uiteenlopende contexten aanmoedigen hun eigen sterke kanten te gaan zien en zelfbewust op te komen voor wat ze willen bereiken. Eventueel kunnen hier ook maatschappelijke omstandigheden en mechanismen die tot sociale achterstelling geleid hebben aandacht krijgen.

Ook het begrip 'structuur' *(Klein 2013⁴, 193 e.v.) wordt in TGI op een specifieke manier gebruikt. Uiteindelijk omvat het alles waarmee de leiding een leer-, werk of Verständigingsproces vormgeeft – van de fysieke ruimtes via de tijdsstructuur tot de concrete werk- en groepsvormen. Onder *werkvormen* vallen methodische werkwijzen, zoals bijvoorbeeld flitslicht, discussie of toekomstwerkplaats. *Groepsvormen* beschrijven de constellaties waarin wordt gewerkt, zoals bijvoorbeeld individuele reflectie, werken in kleine groepen of plenum. Al deze structuren dienen uiteindelijk de operationalisering van de in de axioma's beschreven ethische houding. Bij de keuze van een adequate structuur oriënteert de verantwoordelijke persoon zich op de

deelnemers, hun communicatie of hun interactie, de thema's die aan de orde zijn, de context en het proces.

2.2.5 Participerend leiden

Het concept van het participerend leiden brengt ons onvermijdelijk naar de persoon van degene die leidt. Hier zien we opnieuw een variant van de combinatie van persoons- en taakgerichtheid aan het werk. Want – zo benadrukt Cohn – ook leiders of onderwijzers zijn 'in de eerste plaats deelnemers, dus mensen met eigen interesses, voorliefdes, gedachten en gevoelens, en pas in de tweede plaats leiders van groepen met een speciale functie. Deze functie bestaat er primair in te letten op 'de dynamische balans tussen Ik – Wij - Het en hun samenhang met de Globe' (Farau en Cohn 1984, 368). Ergens anders gebruikt ze het beeld van een 'eerste violist in een orkest zonder dirigent' (Cohn 2010, 47). Geslaagd samenwerken betekent in haar ogen dat de leiding zich niet afzijdig houdt, maar als persoon innerlijk betrokken is en zich in het proces involveert.

Aan de hand van haar eigen ervaringen in de zogenaamde Tegenoverdrachtswerkshop (Cohn 2010, 24-50) beschrijft Cohn hoe ze de moed heeft om haar eigen vragen en onzekerheden te laten zien en hoe ze daarmee een buitengewoon uitnodigend effect heeft op de ontwikkeling van alle betrokkenen. In het besef van haar bijzondere functie en rol brengt ze zichzelf in haar rol als leiding selectief-authentiek in het gezamenlijke proces in. Door haar manier van communiceren en als chairperson verantwoordelijkheid voor zichzelf en medeverantwoordelijkheid voor de anderen op zich te nemen, kan ze als model deelnemers aanmoedigen zich ook met eigen gevoelens, behoeften, gedachten en vragen in te brengen. In deze zin maakt participerend leiden ontmoeting van mens tot mens op gelijke hoogte mogelijk, ook in primair taakgerichte contexten.

3 Verstandigingsprocessen vormgeven met TGI

In het voorgaande is op verschillende manieren de unieke combinatie van persoons- en taakgerichtheid van TGI benoemd. Het potentieel dat TGI ten behoeve van afstemming door Verstandiging kan inbrengen ook speciaal in de actuele maatschappelijke situatie, komt zeker voort uit deze unieke combinatie. TGI streeft ernaar zowel, persoonsgericht, ontwikkelingsruimte voor individuen te scheppen, evenals, taakgericht, ertoe bij te dragen dat mensen in Verstandigingsprocessen de thema's kiezen die vragen om een gezamenlijke aanpak, privé, in beroep of maatschappelijk. Beide dimensies worden hierna afzonderlijk nader bekeken.

3.1 Persoonsgerichte broedplaatsen ontwikkelen

Met de idee van een heilzaam klimaat komt eerst de verwantschap tussen TGI en de persoonsgerichte benadering van Carl Rogers ter sprake, daarna de gedachten over de basisbehoeften volgens Irene Klein, en ten slotte gaat de aandacht uit naar het begrip en de dimensie van de ontmoeting.

3.1.1 Een heilzaam klimaat

In de context van de humanistische psychologie had Ruth Cohn het ontwikkelingsgerichte effect van therapie- en encountergroepen intensief meegemaakt. TGI is onlosmakelijk verbonden met de idee om dit heilzame klimaat in taakgerichte leer- en werkcontexten over te dragen en als 'helende ervaringen van levend leren' *(Matzdorf, Cohn 1992, 40) voor alle mensen toegankelijk te maken. Haar vriendin Helga Herrmann heeft in dit verband het begrip 'broedplaatsen'

gemunt, dat het beeld van de innerlijke groei beeldend oppakt. Doel is om levens-, leer- en werksituaties zo vorm te geven dat mensen zich laten zien zoals ze geworden zijn en zich integraal kunnen ontwikkelen.

Een genuanceerde beschrijving van zo'n groeibevorderend klimaat is bij Carl Rogers te vinden, over wie Cohn zegt dat ze 'geen begaafdere therapeut gekend heeft' (Farau, Cohn 1984, 289). Rogers noemt drie voorwaarden die nodig zijn om mensen in hun ontwikkelingspotentieel te bereiken en te stimuleren: echtheid, acceptatie en empathie (Rogers 2015, 66 e.v.). Hij gaat ervan uit dat ieder mens over het potentieel en de krachten beschikt om te groeien, te veranderen en zich verder te ontwikkelen. Deze krachten kunnen vooral tot ontplooiing komen als mensen in relaties ervaren dat de ander ze authentiek tegemoet treedt, onvoorwaardelijk accepteert en vol begrip op hen ingaat. Door deze bijzondere bejegening kunnen mensen een vriendelijke(r) kijk op zichzelf krijgen en ook de eigen vaardigheden en talenten ontplooiën. Het vertrouwen in de tendens van mensen om zichzelf te verwerkelijken is het belangrijkste principe van Rogers' cliëntgerichte benadering, die ook empirisch onderzocht en bevestigd is (Rogers 2015, 86 e.v.). Als Cohn in een voordracht uit het jaar 1957 'courage' als het doel van therapie beschrijft, overstijgt ze Rogers absoluut. Ze benadrukt dat genezing niet ophoudt bij het individu, maar zichtbaar wordt in het feit dat mensen vaardig worden om in sociale situaties en maatschappelijke contexten moedig en verantwoordelijk voor de eigen persoon en voor de voor hen belangrijke waarden op te komen (Cohn 1957).

3.1.2 Basisbehoeften

Irene Klein brengt leiden met TGI ook in verband met de basishouding van Rogers en ziet hierin een antwoord op de basisbehoeften zoals die in alle menselijke verhoudingen werkzaam zijn *(Klein 2017, 73). Van bijzondere betekenis zijn de '*basisbehoefte aan erkenning en erbij horen*', de '*basisbehoefte aan veiligheid*' en de '*basisbehoefte om invloed te hebben*' *(Klein 2016, 48, c.i.o.). Deze TGI-specifieke manier van leiden is georiënteerd op deze basisbehoeften en draagt daardoor bij aan de '*vermindering van angst van individuen*' *(Matzdorf, Cohn 1992, 41), of positief geformuleerd, aan ervaringen die het Ik versterken. Wie in een sociale situatie ervaart dat hij of zij erkend wordt, erbij hoort, zich veilig voelt en invloed kan uitoefenen, kan zichzelf in zijn of haar uniciteit accepteren en waarderen. Deze vriendelijke kijk op zichzelf is meteen ook voorwaarde om zich welwillend open te stellen voor anderen in hun eigenheid. Tegen de achtergrond van de genoemde basisbehoeften en de axioma's stelt Irene Klein dat leiden met TGI toewerkt naar een differentiatie waarin '*verschillen [...] worden waargenomen en geaccepteerd*'. Het individu en de groep worden vaardig in de persoons- en taakgerichte omgang met verschillen' *(Klein 2016, 47). Dat dergelijke ervaringen in directe ontmoetingen ook maatschappelijk effectief kunnen worden, is vanuit sociologisch perspectief nauwkeurig te onderbouwen *(Bayer, Ostertag 2019). Zo kunnen uit concrete, met TGI vormgegeven ontmoetingsruimtes wezenlijke impulsen voor de omgang met heterogeniteit in de maatschappij voortkomen.

3.1.3 Ontmoeting

De centrale betekenis van de dimensie van de ontmoeting sluit direct aan bij het eerste axioma en bij het antropologische uitgangspunt dat de mens als wezen direct en onvermijdelijk betrokken is op anderen en het andere (Ostertag 2018, 34). Zegsman van betekenis voor een filosofie van de ontmoeting is Martin Buber, die in het begin van de 20^e eeuw het dialogische als menselijk levensprincipe heeft aangetoond: 'Ik word aan het Jij; ik wordend spreek ik Jij. Alle werkelijke

leven is ontmoeting. De relatie tot het Jij is direct' (Buber 1998, 17). Norbert Groddeck wijst erop dat een dialoog met Martin Buber in 1957 Rogers heeft aangespoord de cliëntgerichte gesprekspsychotherapie verder te ontwikkelen tot de persoonsgerichte benadering *(Groddeck 2011, 121 e.v.). In de persoonsgerichte benadering vervagen de rollen van therapeut en cliënt: uiteindelijk ontmoeten twee mensen elkaar, die elkaar in hun groei- en ontwikkelingspotentieel wederzijds raken en inspireren. Een vergelijkbare vervloeiing – maar geen opheffing! – van rollen van leiding en deelnemers is aan de orde bij participierend leiden (zie 2.2.5).

Ook afgezien daarvan is niet alleen bij Rogers maar ook in TGI een grote nabijheid tot Bubers sociale en dialogische filosofie vast te stellen *(Reiser 1987, Scharer 2017), hoewel Cohn de geschriften van Buber pas achteraf heeft leren kennen *(Reiser 1987, 39). Kort gezegd gaat het bij allebei om de vraag wat het betekent om als mens menselijk te leven – en daarmee om de verwerking van deze menselijkheid. Ruth Cohn heeft haar benadering ontwikkeld door systematische reflectie op haar jarenlange praktijk, terwijl Buber een filosofische toegang langs theoretische weg heeft ontworpen. Zo kunnen we met Helmut Reiser over de vraag wat beide benaderingen verbindt, vaststellen 'dat de filosofie van Martin Buber zeer dicht in de buurt komt van de houding van Themagecentreerde Interactie en deze zelfs kan verdiepen, terwijl de methode van TGI de door Buber gewenste verwerking kan bevorderen' *(Reiser 1978, 39). Het begrip ontmoeting zoals dat hier ontvouwd wordt, is gericht op de verhouding van mens tot mens en benadrukt de existentiële betekenis van deze dimensie voor de mens als dialogisch wezen. Eveneens constitutief voor menselijk leven is de verhouding van mens tot wereld: 'Ieder mens verwerkelijk zich in relatie tot de ander en in het gericht-zijn op een taak' *(Matzdorf, Cohn 1992, 71). In de volgende gedachten over de themagecentreerde Verstandiging worden beide lijnen met elkaar verbonden.

3.2 Themagecentreerde Verstandiging mogelijk maken

De volgende gedachtegang voltrekt zich in drie stappen: eerst wordt de antropologische betekenis van centrering van het thema nader ontvouwd. De tweeledige betrokkenheid van de mens – aan de ene kant op andere mensen en aan de andere kant op de wereld – is daarna te zien in de verbreding van het elkaar begrijpen naar de themagecentreerde Verstandiging. Ter afsluiting gaat het om de politieke dimensie van TGI.

3.2.1 De antropologische betekenis van de themacentrering

De antropologische basisveronderstelling dat de mens niet alleen een dialogisch, maar tegelijk ook een op thema's betrokken wezen is, brengt Matthias Kroeger treffend tot uitdrukking: 'In de opvatting van TGI wordt de mens pas helemaal mens met thema's, met taken, met zaken die hij zich eigen maakt' (Handboek 2013, 187). Deze aandacht voor thema's, taken en daarmee voor de wereld steunt op een houding van eerbied zoals die in het tweede axioma is geformuleerd (zie 2.1). Dit betekent dat het er niet om gaat te beschikken over de wereld en deze te willen bezitten, maar je door deze te laten aanspreken, er levendig aan deel te nemen en er met verantwoordelijkheid in te leven.

Dit doet enerzijds denken aan Erich Fromm die op vergelijkbare wijze '*hebben en zijn* [als] *twee principieel verschillende vormen van menselijke ervaring*' (2001, 27, c.i.o) onderscheidt. Anderzijds laat zich hiermee heel goed het begrip *resonantie* (cursivering van de vertaalster) verbinden waarop Hartmut Rosa zijn kritische 'sociologie van de wereldbetrokkenheid' fundeert (2016). In een gesprek met Wolfgang Endres beschrijft hij hoe door resonantie de betrokkenheid op de wereld

kan transformeren van een houding van toe-eigening naar *Anverwandlung*⁵: Anverwandlung houdt in dat ik me iets eigen maak zodanig dat dit niet alleen aan mij toebehoort maar dat het mij existentieel raakt of zelfs kan veranderen. Het is niet voldoende de dingen te verwerven, te beheersen, met ze om te gaan. Pas wanneer ik ze zelf aan het woord laat, kunnen ze mij echt eigen gaan worden' (*Rosa en Endres, 2016, 16). Analoog aan wat we in 3.1 stelden over Bubers dialogische filosofie en TGI zouden de maatschappijkritische analyses van Rosa de theoretische grondslagen van TGI kunnen verbreden, terwijl TGI met haar handelingsrepertoire (vgl. 2.2) kan bijdragen aan de praktische verwerking van een resonerende betrokkenheid op de wereld. Het feit dat ieder mens niet afzonderlijk maar in gemeenschap met anderen bij de wereld betrokken is, leidt onmiddellijk en noodzakelijk tot *Verständigung*.

3.2.2 Van persoonsgericht begrijpen naar themagecentreerde *Verständigung*

De houding van invoelend begrijpen, nodig om echte ontmoeting te laten plaatsvinden, is tegelijk een noodzakelijke voorwaarde voor *Verständigungs*processen. Het is belangrijk dit te bedenken: anderen volledig willen begrijpen zou betekenen ze te reduceren tot een gefixeerd beeld dat wij ons van hen vormen. In interculturele verbanden kan dit leiden tot versterde culturele stereotypen en vooroordelen *(2001, 120 e.v.; Ostertag 2013, 34 e.v.). Begripvolle aandacht voor de ander dient altijd samen te gaan met een waarderende en respectvolle erkenning van het niet-begrijpen. Als we ons realiseren dat we noch de ander noch onszelf volledig kunnen doorgronden draagt dat bij tot een aandachtiger en opener houding. Deze openheid kan gefixeerde houdingen vloeibaar maken en de ontwikkeling naar een *Verständigungs*proces vergemakkelijken. Tot *Verständigung* komen betekent dan: de verscheidenheid aan gezichtspunten erkennen en zich desondanks samen inzetten om te zoeken naar denkbare handelingsoriëntaties. Doel is niet een algemeen geldige waarheid los van tijd en situatie te vinden, maar samen een adequate richting voor het handelen te bepalen waaraan alle betrokkenen zich committeren. Terwijl in een wederzijds communicatieproces de mensen met hun uniciteit zelf het thema zijn en soms in hun verschillend-zijn met elkaar botsen, ligt in de themagerichte *Verständigung* de focus op een gemeenschappelijke derde, te weten het thema. De bredere focus op een 'derde' kan het gemakkelijker maken met verschillen om te gaan en deze in het beste geval zelfs te ervaren als een belangrijke bijdrage tot de gezamenlijke opgave (zie ook hoe Irene Klein (2016) dit beschrijft met haar visie van groepen leiden gericht op differentiatie in 3.1.2). Tegen de achtergrond van de in de axioma's verankerde waardeoriëntatie ontvouwt zich een breed spectrum aan thema's waarmee de wereld op ons afkomt en ons ter verantwoording roept. In ons mens-zijn worden wij opgeroepen om antwoorden te geven op de uitdagingen en vragen die zich vandaag de dag telkens opdringen; hiermee is de politieke dimensie van de centrering van het thema aan de orde.

3.2.3 De politieke dimensie van de themacentrering

In ruime zin slaat de politieke dimensie niet alleen op specifiek maatschappelijke vraagstukken, maar meer algemeen op alle kwesties van het samenleven van mensen, zoals Ruth Cohn benadrukt in een gesprek met Friedemann Schulz von Thun: 'Ik ben als gehele persoon deelgenoot van deze wereld, dat ben ik, daar hoef ik niets voor te doen – maar het *betrokken* zijn betekent voor mij *politiek zijn*. Omdat ik, of ik wil of niet, deelgenoot ben, heb ik de menselijke

⁵ Met dank aan Angela Pfaff: *Anverwandlung*: samenvoeging van *Aneignung*, *toe-eigening* en *Verwandlung*, *transformatie*. Ook hier is niet vertalen de beste oplossing.

taak politiek, dat wil zeggen voor de gemeenschap, actief te zijn' *(Cohn, Schulz von Thun 1994, 53, c.i.o).

Meer concreet politiek worden Verständigungsprocessen als er thema's worden aangeroerd die actuele maatschappelijke uitdagingen oppakken. TGI stemt hierin overeen met de aanpak van de Braziliaanse hervormer en pedagoog Paulo Freire (*Ostertag 2015 en 2017), naar wie ook Cohn zelf verwijst *(Ockel, Cohn 1992, 200 e.v.). Kernstuk van Freires 'Pedagogiek van de onderdrukten' (1972) zijn de zogenaamde generatieve thema's: 'Een tijdperk wordt gekarakteriseerd door een complex van ideeën, concepties, verwachtingen, twijfel, waarden en uitdagingen, die in dialectische wisselwerking staan tot hun tegendeel, dat a.h.w. een toestand van volheid wil bereiken. De [generatieve] thema's van dit tijdperk worden gevormd door de uitdrukking van veel van deze ideeën, waarden, concepties en verwachtingen, maar ook door de obstakels die de volledige humanisering van de mens in de weg staan' (Freire 1972, 85). Doel van Freires expliciet politieke pedagogiek en vormingswerk is dat alle leden van de samenleving zelf kunnen bepalen hoe ze deelnemen. Ook Ruth Cohn was met TGI van meet af aan betrokken bij maatschappelijke en politieke kwesties. Zo heeft bijvoorbeeld haar bezorgdheid om de sociale achterstelling van bepaalde groepen van de samenleving in de VS in 1965 tot de workshop 'Segregation - Collision - Co-Existence - Integration' geleid waarin zwarten en witten, vrouwen en mannen, mensen van joods en van christelijk geloof met elkaar in gesprek kwamen, ja, waarin themagecentreerde Verständigungsprocessen plaatsvonden! *(Farau, Cohn 1984, 346 e.v, en Cohn 1993, 30 e.v.). Voorbij de Verständigung in hier-en-nu situaties streeft Freire ernaar maatschappelijke structuren en mechanismen te analyseren en te deconstrueren. Zo kan zijn benadering, verder ontwikkeld tot een 'pedagogiek van de autonomie', ook opgevat worden als een ontwerp tegen de 'fatalistische ideologie van het neoliberale discours die de mensen berooft van het vermogen om te bewegen' *(Freire 2008, 22). Crisissituaties zoals bijvoorbeeld werkloosheid, worden niet liberaal eenzijdig door individueel falen verklaard, maar ook belicht in het licht van de maatschappelijke condities waaronder zij zijn ontstaan. Daardoor worden maatschappelijke ontwikkelingen in hun onontkoombare ambivalentie zichtbaar: technologische veranderingen leiden bijvoorbeeld aan de ene kant tot schepping van arbeidsplaatsen, aan de andere kant daarentegen tot uitsluiting van bepaalde doelgroepen uit de arbeidsmarkt. Bovendien zorgen ze op vele gebieden voor een verhoging van de kwaliteit van leven, produceren echter tegelijk ook ecologische schadeposten en crises van wereldformaat. Het besef dat maatschappelijke gegevenheden historisch ontstaan en dus veranderbaar zijn, kan mensen aanmoedigen om als handelende subjecten actief voor de eigen rechten op te komen en om zich zelfs vanuit een mondiaal gezichtspunt in te zetten voor solidariteit ten behoeve van sociale rechtvaardigheid. Net als Freire streefde ook Cohn ernaar te werken aan de humanisering van de samenleving. Tot op hoge leeftijd heeft ze zich persoonlijk vooral voor ecologische en vredesvraagstukken ingezet (Cohn 1993, 106). Deze kwesties zijn tegenwoordig actueler dan ooit. Tegenover de in heel Europa waarneembare tendensen om zogeheten vreemdelingen uit te sluiten en met hekken de toegang onmogelijk te maken, laat Matthias Scharer bij wijze van voorbeeld zien dat TGI met haar gevarieerde handelingsvormen ertoe kan bijdragen deze ontwikkelingen het hoofd te bieden door met courage op te komen voor 'veelheid' (Scharer 2020).

4 Leven met hoop in een wereld vol conflicten

Ruth Cohn heeft TGI als een 'pedagogiek voor allen' (1975) ontwikkeld. Met verwijzing naar de aan het begin geciteerde tekst van Vaclav Havel is TGI ook een 'pedagogiek van de hoop'. Het zou even naïef als vermetel zijn om met TGI de wereld te willen redden. TGI is geen

heilsboodschap waarmee urgente en hoog complexe problemen van tegenwoordig eenvoudig zijn op te lossen. De uiteenzettingen hierboven hebben echter laten zien dat met TGI heel concrete mogelijkheden voor ontwikkeling en Verständigung in gang gezet en vormgegeven kunnen worden, waaraan mensen samen en solidair, met een menswaardige vormgeving van ons tussenmenselijke, maatschappelijke en globale samenleven, kunnen meewerken – als het ware als kiemcellen voor maatschappelijke transformatieprocessen. Want zulke ontmoetingsruimtes en Verständigungsprocessen dragen er in de communicatie en interactie toe bij naar buiten signalen van hoop te geven en tegelijk naar binnen hoop ervaarbaar te maken in de zin van Vaclav Havel. Door een dergelijke hoop wordt ook het gedicht van Ruth C. Cohn gedragen dat dit hoofdstuk afsluit:

*Weten dat we meetellen
met ons leven
met onze liefde
tegen de kou.
Voor mij, voor jou, voor onze wereld.*

Literatuur Nederlands- en Engelstalig

- Beck, U. (2001) *De wereld als risicomaatschappij*. Van Genneep, Amsterdam.
- Beck, U. (2009) *De wereldrisico-maatschappij*. Wereldbibliotheek, Amsterdam.
- Buber, Martin (1998) *Ik en Jij*, p. 17. Vertaling Marianne Storm. Bijleveld, Amsterdam.
- Buber, Martin (2007) *Dialogisch leven*. Bijleveld, Utrecht.
- Cohn, R.C. (1957) *Courage. The Goal of Psychotherapy*. Speech given to the members and friends of the Theodor Reik Clinic, January 14, 1957. Humboldt Universiteit Berlijn, universiteitsarchief: Nachlass Cohn, nr.8, Blatt 115-130. Zie ook www.phienkuiper.nl.
- Cohn, R.C. (2010) *Van psychoanalyse naar themagecentreerde interactie. Basisteksten*. Boom/Nelissen, Amsterdam.
- Freire, P. (1972) *Pedagogie van de onderdrukten*. In den Toorn, Baarn.
- Fromm, E. (1976) *Een kwestie van hebben of zijn. Grondslagen voor een nieuwe levensoriëntatie in de consumptiemaatschappij*. Bijleveld, Utrecht.
- Havel, V. (1987) *Verhoor op afstand: een gesprek met Karel Hoizdala*. Atlas/Contact, Amsterdam.
- Pfaff, A. (2022) *Over versnelling, vervreemding en resonantie*. In *Tijdschrift voor begeleidingskunde*, 3/2022. Boekbespreking. Een uitgave van de LVSC (Landelijke Vereniging voor Supervisie en Coaching).
- Rogers, C. (1995) *A way of being* (pdf of e.book)
- Rosa, H. (2016) *Leven in tijden van versnelling. Een pleidooi voor resonantie*. Boom, Amsterdam.
- Rosenberg, M. B. (2011) *Geweldloze communicatie*. Lemniscaat, Rotterdam.
- Rosenberg, M.B. (2008) *De taal van de vrede*. VBK media, Utrecht.
- Scharer, M. (2020) *Pleidooi voor pluraliteit. De politieke kracht van Themagecentreerde Interactie (TGI) in deze tijd*. Vertaling en bewerking Phien Kuiper. Tonnelier, Amsterdam.
- Schneider-Landolf, M., Spielmann, J., Zitterbarth, W. (2013) *Handboek Themagecentreerde Interactie (TGI)*. Delen 1 t/m 4, vertaling Phien Kuiper. Tonnelier, Amsterdam. *Handbook of Theme-Centered Interaction*. PDF, ruth-cohn-institute.org.
- Wellendorf, Franz (1991) 'Verstehen' in supervisie. In: *Supervisie in opleiding en beroep*. Vertaling Hans Bennink. Jaargang 8, aflevering 4

Bijlage 1

*Literatur

- Bayer, M., Ostertag, M. (2019), Themenzentrierte Interaktion und Gesellschaft. Soziologische Analysen und Reflexionen. *Soziale Arbeit*, 68 (4), 137–145.
- Beck, U. (1986), *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Beck, U. (2007), *Weltrisikogesellschaft. Auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Buber, M. (1992), *Das dialogische Prinzip* (6. Aufl.). Gerlingen: Schneider.
- Cohn, R. C. (1957), *Courage – The Goal of Psychotherapy*. Speech given to the members and friends of the Theodor Reik Clinic, January 14, 1957. Humboldt Universität Bibliothek, Universitätsarchiv, Nachlass Cohn, Nr. 8, Blatt 115–130.
- Cohn, R. C. (1975), *Von der Psychoanalyse zur themenzentrierten Interaktion. Von der Behandlung einzelner zu einer Pädagogik für alle*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Cohn, R. C. (1985), Über die Bedeutung des Politischen und Kosmischen für mein Denken – Ein Gespräch. *Integrative Therapie*, 11 (3–4), 264–272. Cohn,
- Cohn, R.C. (1990), ... zu wissen, dass wir zählen: *Gedichte, Poems*. Bern: Zytglogge.
- Cohn, R. C. (1993), *Es geht ums Anteilnehmen. Die Begründerin der TZI zur Persönlichkeitsentfaltung*. Ergänzte Neuausgabe. Freiburg im Breisgau: Herder.
- Cohn, R. C., Schulz von Thun, F. (1994), Wir sind Politiker und Politikerinnen – wir alle! In R. Standhardt, C. Lohmer (Hrsg.), *Zur Tat befreien. Gesellschaftspolitische Perspektiven der TZI-Gruppenarbeit* (S. 30–62). Mainz: Grünewald.
- Farau, A., Cohn, R. C. (1984), *Gelebte Geschichte der Psychotherapie. Zwei Perspektiven*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Freire, P. (1973), *Pädagogik der Unterdrückten. Bildung als Praxis der Freiheit*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Freire, P. (2008), *Pädagogik der Autonomie. Notwendiges Wissen für die Bildungspraxis*. Münster: Waxmann.
- Fromm, E. (2001), *Haben oder Sein. Die seelischen Grundlagen einer neuen Gesellschaft* (30. Aufl.). München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Havel, Václav (1987), *Fernverhör. Ein Gespräch mit Karel Hvížďala*. Aus dem Tschechischen von Joachim Bruss. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Groddeck, N. (2011), *Carl Rogers. Wegbereiter der modernen Psychotherapie* (3. Aufl.). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Klein, I. (2016), Leiten auf Differenzierung hin. Ein Beitrag zum Thema Gruppenphasen. *Themenzentrierte Interaktion*, 30 (2), 44–55.
- Klein, I. (2017), *Gruppen leiten ohne Angst. Themenzentrierte Interaktion zum Leiten von Gruppen und Teams* (16. Aufl.). Donauwörth: Auer.
- Kroeger, M. (1992), Anthropologische Grundannahmen der Themenzentrierten Interaktion. In C. Lohmer, R. Standhardt (Hrsg.), *TZI. Pädagogisch-therapeutische Gruppenarbeit nach Ruth C. Cohn* (S. 93–124). Stuttgart: Klett-Cotta.
- Lohmer, C., Standhardt, R. (1992), Zum 80. Geburtstag von Ruth C. Cohn. *Report Psychologie*, 17 (9), 31–34.
- Matzdorf, P., Cohn, R. C. (1992), Das Konzept der Themenzentrierten Interaktion. In C. Lohmer, R.

- Standhardt, (Hrsg.), *TZI. Pädagogisch-therapeutische Gruppenarbeit nach Ruth C. Cohn* (S. 39–92). Stuttgart: Klett-Cotta.
- Ockel, A., Cohn R. C. (1992), Das Konzept des Widerstands in der Themenzentrierten Interaktion. Vom psychoanalytischen Konzept des Widerstands über das TZI-Konzept der Störung zum Ansatz einer Gesellschaftstherapie. In C. Löhmer, R. Standhardt, (Hrsg.), *TZI. Pädagogisch-therapeutische Gruppenarbeit nach Ruth C. Cohn* (S. 177–206). Stuttgart: Klett-Cotta.
- Ostertag, M. (2001), *Kommunikative Pädagogik und multikulturelle Gesellschaft. Eine Studie zur systematischen Begründung Interkultureller Pädagogik durch eine kommunikative Bildungstheorie*. Opladen: Leske und Budrich.
- Ostertag, M. (2012), Störungen und Klärungen. Zur hochschuldidaktischen Bedeutung des Störungspostulats der TZI. *Sozialmagazin*, 37 (11), 50–57.
- Ostertag, M. (2013), Verstehen ist nicht alles. Perspektiven interkultureller Pädagogik. *Forum Erwachsenenbildung*, 46 (1), 32–36.
- Ostertag, M. (2015), TZI und Bildungstheorie. Erste Schritte einer Verortung. *Soziale Arbeit* 64 (8)282286.
- Ostertag, M. (2017), Von Ruth Cohn und Paulo Freire lernen. Annäherungen an eine bildungstheoretisch fundierte Hochschuldidaktik. In T. Miller, M. Ostertag, (Hrsg.), *Hochschulbildung. Wiederaneignung eines existenziell bedeutsamen Begriffs* (S. 123–133). Berlin/Boston: De Gruyter.
- Ostertag, M. (2018), Unterwegs zu einer Pädagogik der Verständigung. Bildungstheoretische Zugänge zur Themenzentrierten Interaktion (TZI). *Dialogische Erziehung*, 21 (1–2), 36–46.
- Ostertag, M. (2020), Themenzentrierte Interaktion als Theorie und Praxis der Verständigung. Eine Pädagogik der Hoffnung. *Soziale Arbeit*, 69 (8), 303–311.
- Raab, J. (2019). »Fuck you Prüfung, mein Weg sie zu meistern« – Reflexion der Erfahrungen in einer TZI-basierten Seminarreihe für junge Erwachsene in einer beruflichen Fördermaßnahme. Unveröffentlichte Projektarbeit im Masterstudiengang Angewandte Bildungswissenschaften an der Evangelischen Hochschule Nürnberg.
- Reiser, H. (1987). Ruth Cohn und Martin Buber. In K. Hahn, K. Schütz, M. Schraut-Birmelin, C. Wagner (Hrsg.), *Gruppenarbeit: themenzentriert. Entwicklungsgeschichte, Kritik und Methodenreflexion* (S. 38–46). Mainz: Grünewald.
- Rogers, C. R. (2019). *Der neue Mensch* (12. Aufl.). Stuttgart: Klett-Cotta.
- Rosa, H. (2016), *Resonanz. Eine Soziologie der Weltbeziehung*. Berlin: Suhrkamp.
- Rosa, H., Endres, W. (2016), *Resonanzpädagogik. Wenn es im Klassenzimmer knistert*. Weinheim und Basel: Beltz.
- Rosenberg, M. B. (2006), *Die Sprache des Friedens sprechen – in einer konflikt-reichen Welt. Was Sie als Nächstes sagen, wird Ihre Welt verändern*. Paderborn: Junfermann.
- Rosenberg, M. B. (2016), *Gewaltfreie Kommunikation. Eine Sprache des Lebens*. Paderborn: Junfermann.
- Scharer, M. (2017), Ruth C. Cohns Themenzentrierte Interaktion (TZI) in der interreligiösen Begegnung. In T. Krobath, A. Shakir, P. Stöger (Hrsg.), *Buber begegnen. Interdisziplinäre Zugänge zu Martin Bubers Dialogphilosophie* (S. 101–118). Wuppertal: Arco.
- Scharer, M., (2019), *Vielheit couragiert leben. Die politische Kraft der Themenzentrierten Interaktion (Ruth C. Cohn) heute*. Ostfildern: Matthias Grünewald.
- Scharer, M. unter Mitarbeit von Scharer, M. (2020), *Ruth C. Cohn. Eine Therapeutin gegen totalitäres Denken*. Ostfildern: Patmos.

Bijlage 2

Dit 'boekproject' is begonnen met gesprekken en discussies tussen de twee redacteuren, Margit Ostertag, pedagoog en Michael Bayer, socioloog, collega's aan dezelfde universiteit. Hun mentaliteit was, zoals Karl Popper heeft uitgedrukt: dat 'ik me vergissen kan, dat jij gelijk kan hebben en dat we misschien samen de waarheid op het spoor kunnen komen'. In een proloog schrijven zij m.b.t. de ondertitel: *Gesellschaft mitgestalten, Mee-vormgeven aan de samenleving*, ondertitel van het boek:

1. Tot nog toe zijn er verschillende interpretaties van TGI. De auteurs in dit boek delen de *maatschappijkritische opvatting van TGI* (cursivering in origineel), die Ruth Cohn zelf meermaals verkondigd heeft. Zo heeft zij bijvoorbeeld in een gesprek met Hilarion Petzold gezegd: 'Je hebt volkomen gelijk, er is apolitiek op TGI gereageerd. Maar nogmaals, voor mij stond van meet af aan het politieke en sociale element op de voorgrond' *(Cohn 1985, 268). Dus zo is TGI niet enkel en alleen op te vatten als een praktische aanpak bij het leiden van groepen, maar veel meer als een op maatschappelijke verbanden afstevende bijdrage aan bewuste, verantwoordelijke en humane vormgeving van menselijk samenleven.
2. Zo'n kritisch gezichtspunt van TGI op maatschappelijke en politieke dimensies moet telkens opnieuw in de tijd en concrete context vertaald worden, dus *TGI in deze tijd* (c.i.o) moet steeds opnieuw worden ontwikkeld en verwerkelijkt. Paulo Freire formuleerde het zo: TGI moet 'steeds opnieuw worden bedacht en gecreëerd in overeenstemming met de behoeftes – de pedagogische en politieke behoeftes – van de specifieke situaties van dat moment. Opgevat als een theorie en praktijk van de *Verständigung* (zie het inleidende hoofdstuk in de vertaling) kan TGI in talrijke situaties en uitdagingen van deze tijd als waardegeoriënteerde handelingstheorie geraadpleegd worden – hetgeen de beklemtoning van de politieke dimensie en de hierboven genoemde gedachten van de ad hoc noodzakelijke, actuele 'vertaling' bijeenbrengt.
3. Bovendien kunnen *mogelijkheden gepeild worden voor aansluiting bij andere wetenschappelijke disciplines* (c.i.o), in een dialoog die beide partijen kan inspireren. Aanvankelijk was TGI nauw verbonden met psychologie en pedagogiek. Opgeleid als psychoanalytica is Ruth C. Cohn heel bewust buiten de klassieke therapeutische grenzen gegaan en heeft in de context van de humanistische psychologie TGI ontwikkeld en zich aan de pedagogiek gewijd. Terwijl haar focus jarenlang vooral praktisch was, is ze zich later steeds meer gaan interesseren voor wetenschappelijke vragen. Met de vakspecifieke achtergronden van de auteurs in deze bundel worden pedagogische, sociologische, filosofische, ethische politiek- en taalwetenschappelijke verbanden zichtbaar, hetgeen een wederzijdse verruiming van het perspectief mogelijk maakt – en graag als uitnodiging tot meer wetenschappelijke discussies opgevat mag worden.

De inhoudsopgave geeft een goed beeld van het maatschappijkritische gehalte van het boek, bedoeld om TGI in het (Duitstalige) wetenschappelijke discours een plaats te geven:

Na **deel I** met het inleidende artikel van deze publicatie volgt

deel II: Theoretische grondslagen en Perspectieven.

Margit Ostertag: Bildungstheoretische ingangen naar TGI. Een pedagogiek van de *Verständigung*.

Margit Ostertag en Michael Bayer: Resonantieruimtes vormgeven met TGI. Reflecties op de verbinding van de benaderingen van Ruth C. Cohn en Hartmut Rosa.

Michael Bayer en Margit Ostertag: Perspectieven van empirisch Bildungsonderzoek op TGI. Een kritische discussie.

In **deel III** doen jonge wetenschappers verslag van projecten waar TGI een plaats heeft in wetenschappelijke en maatschappelijke discourses:

Kristina Bergler over Levenslang leren

Andrea Nickel-Schwäbisch over de relatie tussen TGI en de antropologische fundering van Martin Buber met impulsen voor een tijd van vervreemding en gebrek aan resonantie. Ina Von Seckendorff: Wat anti-discriminerend taalgebruik met TGI te maken heeft.

Uwe Kranenpohl over mogelijkheden en grenzen van de politieke werkzaamheid van TGI.

Julia Raab over theorie en praktijk van doelgerichte duurzame gemeenschappen en TGI Leopold Wanninger, van kritisch consumeren naar economieën die dienstbaar zijn aan het leven.

Bijlage 3

Verder lezen?

Nuttige adressen

Margit Ostertag/Michael Bayer (Hg.)
Themenzentrierte Interaktion im Gespräch. Gesellschaft mitgestalten
Vandenhoeck & Ruprecht, V&R, Theaterstrasse 13, D - 37037 Göttingen
www.vandenhoeck-ruprecht-veralge.com.
ISBN 978-3-525-46289-8

PSD-2-220105 Cohn pionier, Courage - The Goal of psychotherapy, lezing Cohn 1975, en vele andere in het Nederlands vertaalde teksten van Ruth Cohn en van diverse auteurs:
www.phienkuiper.nl.

Deze website zal worden gereorganiseerd ten behoeve van de Planetary Citizens.
Op de website <https://tcicommunity.com> zullen peu à peu Engelstalige teksten worden toegevoegd.

De Duitstalige website van Matthias Scharer: www.matthiasscharer.com

De bibliografie in ontwikkeling, bewonderenswaardig werk van Matthias en Michaela Scharer, te vinden op de website: [2022_bibliography_22.11.2022.pdf](#)

Meyerhuber, S.ylke, Reiser, Helmut., Scharer, Matthias (Editors) (2018),
Theme-Centered Interaction (TCI) in Higher Education. A Didactic Approach for Sustainable and Living Learning. Springer Nature Switzerland
ISBN 978-3-030-01047-8 ISBN 978-3-030-01048-5 (eBook)

Deze lijst kan nog aangevuld worden. Vragen? contact@phienkuiper.nl